

DİNİN TEMELİ İLİMDİR

Doç. Dr. Cavit SUNAR

Şeriat terimi olarak dinin karakteristiği,onun,bir vahy eseri oluşudur.

Lûgatta: işaret etmek, çabuk işaret etmek , yazı yazmak, yazılmış yazı ve kitap, elçi göndermek, ilham, gizli söz söylemek, bir başkasına mal edilen her şey, insan ve insandan başka şeylerin sesleri ve âvâzeleri....anlamlarına gelen vahy⁽¹⁾ hakkında Kur'an'daki deyimlerin başlıcaları şunlardır:

"Allah size her şeyi belli etmeyi; size, sizden öncekilerin yollarını göstermeyi; tevbenizi kabul etmeyi ister. Allah her şeyi bilici ve hükmünü icra edicidir"⁽²⁾.

"Nuh ile ondan sonraki peygamberlere vahy gönderdiğimiz gibi sana da vahy gönderdik. İbrahime, İsmâile, İshak ve Yakuba, Yakubun evlatlarına, İsaya, Eyyub ve Yunusa, Harun ve Süleymana da vahy gönderdik. Davu'da Zeburu verdik!⁽³⁾

"Sana evvelce kıssalarını beyan ettiğimiz peygamberler gönderdiğimiz gibi, kıssalarını beyan etmediğimiz peygamberler de gönderdik. Allah Musa'ya hitab ederek onunla sözleşti"⁽⁴⁾.

"Biz Peygamberleri müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik; ta ki peygamberlerden sonra insanların Allaha karşı ileri sürülecek bir bahaneleri olmaya. Allah, azizdir, hakimdir."⁽⁵⁾.

"Senden önce gönderdiğimiz elçiler, ancak, şahirler halkından vahye nâil ettiğimiz adamlardı...."⁽⁶⁾.

"Sonra biz sana vahyettik ki: "Dosdoğru muvahhid olan, müşriklerden olmıyan İbrahimin dinine uy."⁽⁷⁾.

"Onlar seni, sana vahyettiğimizden çevirip başkasını uydurmayı ve Bize atf etmeyi istediler...."⁽⁸⁾.

".....dosdoğru yolda gidersem, bu da Tanrımın bana olan vahyi sayesinde. Hak Tealâ her şeyi işitir, yakındır."⁽⁹⁾.

1) Bu kelime için bk: Murtaza Zebidi; Tac'ul-Arus; C:1,s: 384-385; Mısır, 1307.

Ibn Manzur; Lisan'ul-Arab; C: 15, s: 379 - 382; Beyrut, 1956.

Firuzâbâdî; Kamus'ul-Muhit; C: 4, s: 399; Mısır, 1913.

Firuzâbâdî;(çev) Asım Efendi; Kamus Tercümesi; C: 4, s: 1212; İstanbul, 1305.

2) Nisâ süresi,âyet 25: "Yuridullahu liyubeyyine lekum ve yehdiyekum sünenellezine min kablikum ve yetübe aleykum vallâhu alimun hakim."

3) Nisâ süresi,âyet 162: "İnnâ evhaynâ ileyke kemâ evhaynâ ilâ Nûhin vennebiyyine min ba'dihi ve evhaynâ ilâ İbrâhime ve İsmâile ve İshâka ve Ya'kûbe vel esbâti ve İsâ ve Eyyûbe ve Yûnusa ve Hârûne ve Süleymâne ve âtcynâ Dâvüde Zebûren."

4) Nisâ süresi,âyet 163: "Ve rusulen kad kasasnâhum aleyke min kablu ve rusulen lem naksushum aleyke ve kellemallâhu Mûsâ teklimâ."

5) Nisâ süresi,âyet 164 : "Rusulen mubeşşirine ve munzirine liellâ yekûne linnâsi alallâhi hucettun ba'der rusuli ve kânallâhu azizen hakimâ."

6) Yûsuf süresi,âyet 109: "Ve mâ erselnâ min kablike illâ ricâlen nûhi ileyhim min ehli kura"...

7) Nahl süresi,âyet 123: "summe evhaynâ ileyke enitebi' millete İbrâhime hanifen ve mâ kânc minel müşrikîn."

8) İsrâ süresi, âyet 73: "Ve in kâdü leyestünûneke anillezi evhaynâ ileyke lifesteriye aleynâ gayrehû..."

9) Sebe' süresi,âyet 50: "..... ve inhihitedeytu febibâ yûhi ileyye Rabbî innehû semiu karîb."

“.....Sana Arapça Kur'an'ı vahyettik...”(1).

“O size dinden Nuha emrettiğini, sana vahyettiğimizi; İbrahime, Musaya ve İsayaya emrettiğimizi, apaçık beyan etti.....”(2).

“Biz böylece öz emrimizle, sana bir ruh (mülhem bir kitap) vahy ettik .....”(3).

“O halde sen, sana vahyolunana sımsıkı sarıl. Sen, dosdoğru yol üzeresin.” (4)

“O, ancak vahyolunan vahyden başka değildir.” (5).

İş, vahy meselesi olunca da yukarıdaki âyetlerden de anlaşılacağı vechile, vahy ile gelen, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık bir dindir ve bu din de esasta asla değişmez. Kur'an bu dinlere bağlı olanlara mü'min der ve bunlardan da “Ey İman edenler!” diye söz açar (6).

Şeriat bakımından dinin karakteristiği olan bu vahyin dayanağı ise ancak ve ancak ilimdir.

Lugatta : bilmek, bir şeyin hakikatını bilmek, dikkat üzere bilmek, kişi nefsinde bilir olmak, şuur ve düşünce, bir şeyi sağlam ve tatmin edici şekilde bilme.... anlamına gelen ilim hakkındaki Kur'an deyimlerinin bazıları şunlardır:

“Bunlar bizim sana vahy ile bildirdiğimiz gayb haberleridir....”(7).

“Allah sana gönderdiği vahy ile şahadet eder ki bu vahyi sana ilmi ile gönderdi.Melekler de buna şahadet ederler.”(8).

“Deki:Ben size Allahın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum; görünmiyeni de bilirim, demiyorum; bir feriştehim de demiyorum. Ben ancak bana vahy olunana uyuyorum. De ki, hiç, kör olanla, gören bir olur mu? Hâlâ düşünmüyor musunuz?”(9).

“Onlar : Allah hiç bir beşere bir şey göndermemiştir!..demekle Allahı gereği gibi tanıyamadılar. De ki : Musanın insanlara aydınlık ve hidayet olmak üzere getirdiği, sizin perakende kağıtlara çevirdiğiniz, bir kısmını belli ettiğiniz, bir çoğunu gizlediğiniz; sizinle babalarımızın, sayesinde bir çok şeyler öğrendiğiniz Kitabı kim gönderdi?”(10).

“İşte bunlar sana vahyettiğimiz görünmiyen haberlerdendir. Bunları evvelce ne sen,ne de senin kavmin bilmezdi.....”(11).

1) Şûrâ sûresi,âyet 7:“.....ve kezâlike evhaynâ ileyke Kur'ânen....”

2) Şûrâ sûresi,âyet 13:“Şaraa lekum minceddini mâ vassâ bihi Nhan vellez evhaynâ ileyke ve mâ vassaynâ bihi İbrâhime ve Mûsâ ve İsâ.....”

3) Şûrâ sûresi,âyet 52: “Ve kezâlike evhaynâ ileyke rûhan min emrinâ.....”

4) Zuhruf sûresi,âyet 43:“Festemsik billezi ühiye ileyke inneke alâ sirâtan mustakim.”

5) Necm sûresi âyet 4:“in hava illâ vahyun yûhâ.”

6) Bu hususta Mısırlı Muhammed Abdüh'un “Amme Tefsiri”nden naklen şöyle denmektedir: “Bunlar o kimselerdir ki hayr ile şerrin kaynağını tanımlar, fazilet ile rezilet arasındaki farkı anladıkları gibi kendileriyle bütün âlemin, hoşnut eden, gazap eden, mükâfatlandıran ve cezalandıran bir hükümdarı bulunduğu, her ne yaparlarsa karşılığını göreceklere inanmışlardır. Bunların imanları iradelerine de hâkim olduğu için i'tikadlarına uymayan bir şeyi yapmazlar; yalnız yararlı ve iyi işler yaparlar ki bunların hepsi Kur'an'da gösterilmiştir. Temelleri kendisine, ailesine, milletine ve bütün insanlara yararlı olmaktadır. Çünkü din, Hakka karşı viedan temizliği, ve insanın yalnız yararlı işleri yapmasıdır. Hz. peygamber M.Mustafa ile diğer peygamberlerin hepsi de insanları buna çağırıyorlardı.” Bk. Ömer Rıza Doğrul; Tanrı Buyruğu; C: I; s: 113; İstanbul, 1947.

7) Âli İmran sûresi,âyet 44:“Zâlike min enbâil gaybi nühihi ileyke....”

8) Nisâ sûresi,âyet 165:“Lâkinmallâhu yaşhadu bimâ unzile ileyke enzelehü bilmihi vel melâiketü yaşhadünc.

9) En'am sûresi ,âyet 50:“Kul lâ ekölu lekum indî hazâinullâhi ve lâ a'lâmulgaybe ve lâ ekölu lekum inni melekun in ettebiu illâ mâ yûhâ ileyke kul hel yestevil a'mâ vel basiru felâ tetefekkerun.”

10) En'am sûresi,âyet 91 “Ve mâ kaderullâhe hakka kadrihi iz kâlû mâ enzelallâhu alâ beşerin min şey'in kul men enzele kitâbe llezi câc bihi Mûsâ nûren ve hûden limnâsi tec'alünehü karâtise tubdünehü ve tuhfüne kesşerin ve ullimtum mâ lem ta'lemü entum ve lâ âbâukum.....”

11) Hüd sûresi,âyet 49:“Tilke min enbâil gaybi nühiha ileyke mâ kunte ta'lemuhâ ente lâ kavmuke min kabli hâzâ....”

“Biz bu Kur’anı sana vahyederek en güzel beyan ile sana her şeyi açıklıyoruz. Halbuki sen evvelce bunun farkında değildin.”(1).

“Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerdendir.....”(2).

“Biz böylece seni , kendinden önce nice ümmetler gelip geçmiş bir ümmete gönderdik ki sana vahyettiğimizi ona okuyasın.....”(3).

“Senden önce ancak kendilerine ilâhî vahy indirdiğimiz, melekler değil,fakat erkek insanlar göndermiştik! Bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorunuz.”(4).

“Bütün kâinata hükümran olan, hak olan Allahın şanı, yücelerden yücedir. Sen, Kur’anun vahyi tamamlanmadan onu okumakta acele etme. Tanrım! ilmimi arttır, de.”(5).

“.....De ki : Hiç bilenlerle bilmiyenler bir olur mu? Ancak tam akıllı insanlar düşünür ve ibret alırlar.”(6).

“Biz böylece öz emrimizle sana bir ruh(mülhem bir kitap) vahyettik; hâlbuki, önce, kitabın da imanun da ne olduğunu bilmezdin. Biz bunu kullarımızdan dilediğimizi doğru yola iletmek için bir nur yaptık. Sen muhakkak ki bu nur ile insanları dosdoğru yola..... iletiyorsun”(7).

“Ümmilere, önceden apaçık sapıklıkta oldukları halde, kendi içlerinden onlara Allahın âyetlerini okur, onları temizler, onlara kitap ve hikmeti öğretir bir peygamber gönderen Odur.”(8).

“Biz seni okutacağız ve sen unutmıyacaksın.”(9).

Bilgi ve bilmekten ibaret olan bir dini bildirmekle görevli Peygamberi de Kur’an, birçok iyi huylarla vasıflandırmakla beraber, bu bildirme işinde de ilmi-en büyük fazilet olarak kabullenmekte, peygamberliğin başlıca şartı saymaktadır:

Putlara tapmadı(10).

Yanılmadı, sapmadı, aldanmadı. (11).

Asla yalan söylemedi (12).

Daima fenalıklardan sakındı(13).

En yüksek ahlâk üzere idi(14).

Muamelelerinde çok nazikti. Tatlılıkla muamele ederdi(15).

1) Yusuf süresi,âyet 3:“Nahnu nakussu aleyke ahsenel kasası bimâ evhaynâ ileyke hâzel Kur’âne ve in kunte min kablihi leminel gâfilin.”

2) Yusuf süresi,âyet 102:“Zâlike min enbâil gaybi nûhihi ileyke”

3) Ra’d süresi,âyet 32: “Kezâlike erselnâke fî ümmetin kad halet min kablihâ ummum litetlewe aleyhimullezi evhaynâ ileyke.....”

4) Nahl süresi,âyet, 43:“Ve mâ erselnâ min kablike illâ ricâlen nûhi ileyhim fes’elû ehlez zikri in kuntum lâ ta’lemun.”

5) Tâhâ süresi,âyet 114:“Fetaâlallâhul melikul hakku ve lâ ta’cel bilkur’âni min kabli en yukdâ ileyke vahyuhû ve kül rabbî zidnî ilmen.”

6) Zümer süresi,âyet 9:“.....kul hel yestevillezîne ya’lemüne vellezîne lâ ya’lemün innemâ yetezekkeru ülûl elbâbi”.

7) Şûrâ süresi,âyet 52:“ve kezâlike evhaynâ ileyke rûhan min emrinâ mâ kunte tedrî mel kitâbu ve lel imânu ve lâkin caalnâhu nûren nehdi bihi men neşâu min ibâdinâ ve inneke letehdî ilâ sıratun müstakim”

8) Cumua süresi,âyet 2:“ Huvellezî baase fîl ümmiyyine resûlen minhum yetlû aleyhim âyâtihi ve yuzekkihîm ve:yuallimuhumul kitâbe vel hikmete ve in kânû min kablu lefî dalâlin mübin.”

9) Alak süresi, âyet 6:“Senukriuke felâ tensâ.”

10) Sûre, 109;âyet,4.

11) Sûre, 53;âyet,2.

12) Sûre, 6;âyet,33.

13) Sûre, 10;âyet 6.

14) Sûre, 68;âyet, 4.

15) Sûre, 3;âyet,159.

Pek nezih idi⁽¹⁾.

Adaleti âlemi kaplamıştı, cüşmanına da adalet gösterirdi⁽²⁾.

İnsanlar için bir fazilet örneği idi⁽³⁾.

İnsanlara karşı şefkatli, esirgeyici, bağışlayıcı idi⁽⁴⁾.

İnsanların yükselemeyişlerine üzülür, sıkılır⁽⁵⁾;

İnsan olarak yüksek kabiliyetlerini kullanamayışlarına acınır⁽⁶⁾;

Fakat bütün bunlara büyük bir sabır gösterirdi⁽⁷⁾.

Kendisine Allah adına okuması emredildi⁽⁸⁾.

İlâhî vahyi Cebrailden,⁽⁹⁾

Veya Ruhulkudsten,⁽¹⁰⁾

Veya Ruhuleminden aldı⁽¹¹⁾.

Peygamber, İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın ve Ya'kub'un hanif dininden ayrılmamış⁽¹²⁾, yani dosdoğru yoldan gitmiş⁽¹³⁾; ve birbirinden ayırd etmeksizin vahy ile gelen Musanın, İsanın ve bütün peygamberlerin kitaplarına inanmış⁽¹⁴⁾; Allaha tam ihlâsla bağlanmış⁽¹⁵⁾; dolayısıyla Onun rengiyle renklenmiştir⁽¹⁶⁾.

Daima açığı, gizliyi bildiren ilâhî vahy ile hareket ederdi⁽¹⁷⁾.

Ona pek kuvvetli biri öğretti; o, olgunluğun zirvesindedir⁽¹⁸⁾.

Risaleti bütün âlemi kaplamıştır⁽¹⁹⁾.

Pek büyük bir inkilâb başarmıştır; başka bir âlem yaratmıştır⁽²⁰⁾.

O, her devrin mürididir⁽²¹⁾.

Peygamberler derece derecedir ve Muhammed'in derecesi en yüksektir⁽²²⁾; Çünkü kendisine gelen ilim ile insanlara o zamana kadar bilmedikleri kitap ve hikmeti öğreterek, onları bütün kötülüklerden ve yanlış inançlardan temizleyip, ilmin ve gerçeğin doğru yoluna iletmeğe çalışmıştır⁽²³⁾.

İşte, güzellik ve inceliğe vurgun, hataları bağışlayıcı olan, insanlara da daima tatlılıkla muamele eden, kuvvetli bir görüş ve gerçeklerin ilmine sahip bulunan Hz. Muhammed'in şeriatta-fıkıhta-hareket noktalarını:

- 1) Sûre, 43; âyet,88-89.
- 2) Sûre, 4,7; âyet,104,158.
- 3) Sûre, 33; âyet 21.
- 4) Sûre, 9; âyet,129
- 5) Sûre, 18,26;âyet,6,3.
- 6) Sûre, 94; âyet 3.
- 7) Sûre, 94; âyet 1.
- 8) Sûre, 96; âyet, 1-5,
- 9) Sûre, 2; âyet, 97.
- 10) Sûre, 16; âyet, 102
- 11) Sûre, 26; âyet, 193.
- 12) Sûre, 2; âyet, 136.
- 13) Sûre, 2; âyet 135
- 14) Sûre, 2; âyet, 136.
- 15) Sûre, 2; âyet, 139
- 16) Sûre, 2; âyet, 138
- 17) Sûre, 87; âyet, 6-7.
- 18) Sûre, 53; âyet, 5-7.
- 19) Sûre, 6, 25, 42, 68, 81; âyet, 91, 1-2, 7, 52, 27.
- 20) Sûre, 14, 21; âyet, 48, 104.
- 21) Sûre, 62; âyet, 2-4.
- 22) Sûre, 3; âyet, 163.
- 23) Sûre, 2; âyet, 145.

İslâm'da zarar ve zararlar mukabele yoktur (1); mûsamaha edin mûsamaha görürsünüz (2); müslüman ona denir ki halk onun elinden ve dilinden selâmette olur(3); bir şeyin faydası zarar ve ziyana karşı kefaleti mukabelesindedir(4); zâlim soy için hak olmaz(5); delil iddia eden ve yemin inkâr eden üzerindedir(6) gibi hikmetler teşkil eder. "Hep birden Allah'ın ipine sarılız"(7) deyimli âyet de onun cemiyet görüşünü açıklar.

Kur'an olayların ve hallerinin gerektirdiğine göre âyet âyet ve bazan bütün bir sûre olarak iddi; gerektiğe de şeriata âit bir hükmü deyimleyen bir âyet yerine başka bir âyet geçirildi.

Hız. Muhammed dinî vecibeleri ve şeriata ait hükümleri teoîk değil de pratik bir tarz ve şekilde ortaya koyar ve çoğunu emr ve nehy suretinde bildirirdi. Bununla da kalmayıp, emir den vücubu (8) mu yoksa nedb(9) ve ibahayı mı(10); nehyden de hurmet(11) ve kerahet mi(12) kastettiğini bildirmez, bu noktaları sahabelerin fırsatlerine bırakırdı.

Bazı meseleler hakkında da soru sorulmasını istemez, onlar hakkında hüküm vermekten çekinir ve bu gibi meselelerin çözümünü herkesin kendi anlayış ve kavrayışına bırakırdı.

Hükümet işlerinde meşvereti(13), me'muriyet ve mahkeme işlerinde ehliyet ve adaleti(14), cemiyet işlerinde de fertler üzerinde vazife ve mes'uliyeti(15) şiddetle tavsiye ederdi.

En ziyade i'tikada ve ahlâka önem vermiş, i'tikadları ulûhiyette birlik esası ile akıl, ahlâkı da yüksek duygu esasları üzerine kurmuştur. "Ben ancak en güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" (16) de son haccının son sözü olmuştur.

i'tikadlar konusunda batıl fikirleri red hususunda şiddet gösterdiği hâlde muamelelere ait kısmî ve cüzî hükümlerde, yumuşak ve bağışlayıcı davranır, kolay olanı seçer, ve kolaylaştırmağı tavsiye ile ".....Allah sizin için kolaylık ister güçlük istemez....."(17) ve ".....Allah

1) Hadis: "La darar ve lâ dirâr fil İslâm. "Bk. Ahmed b. Hanbel; Müsned; I, 313

2) Hadis: "İsmahu yusmah lekum. "Bk. Ahmed b. Hanbel; Müsned; I, 248.

3) Hadis: "El müslimu men selimennâsu min yedihi ve lisanihî. "Bk. Buharî; İman 4,5; Rikak 26. Müslim; İman 64, 65. Abu Davud; Cihad 2. at-Tirmizî; kıyamet 52; İman 12. an-Nesâî; İman 8, 9, 11. ed-Dârimî; Rikak 4, 8. Ahmed b. Hanbel; II. 160, 163, 187, 191, 192, 195, 205, 206, 209, 212, 215, 224, 279; III. 154, 372, 391, 440; IV. 114, 385; VI. 21, 22.

4) Hadis: "Alharac biddaman. "Bk. Abu Davud; Buyu' 71. Tirmizî; Buyu' 53. an-Nesâî; Buyu' 15. İbn Mâce; Ticarat 43. Ahmed b. Hanbel; VI. 49, 208, 237.

5) Hadis: "Leyse lirkin zalimin hakkun. "Bk. Buharî; Hars 15, 55. Abu Davud; İmara 37. at-Tirmizî; Ahkâm 38. İmam Malik; al-Muvatta'; Akdiye 26. Ahmed b. Hanbel; V. 327.

6) Hadis: "elbeyyinetu ael muddet vel yemînu alâ men enkerahu. "Bk. Buharî; Rehîm 6. at-Tirmizî; Ahkâm 12. İbn Mâce; Ahkâm 7.

7) Sûre, 3; âyet, 103.

8) Vücub: Terki caiz olmayan, zarurî ve lüzumlu olan.

9) Nedb: Emirlerden ve nehylerden olmayıp ancak işlenmesi makbûl olan şeylerin hâli.

10) İbaha: Şeriatça emr veya nehy edilmeyp insanların arzusuna bırakılan şeylerin hâli.

11) Hurmet: Şeriatça kullanılması yasak edilen şeyin hâli.

12) Kerahet: Şeriatça açıkça haram sayılmayıp mübah olduğu hâlde harama yakınlığı dolayısıyla sakınılması gereken şeyin hâli.

13) Sûre 3, âyet 159: ".....veşavirhum fil emri...."

14) Sûre 4, âyet 57: "İnnallâhe ve'murukum en tuccdu l emânâtî ilâ çlihâ ve izâ hakemtum beynennâsi en tâhkümü bil'adli...."

15) Hadis: "Kullukum râin ve kullukum mes'ûlun an raiyetihî. "Bk. Buharî; Cum'a 11; cenaiz 32; istikraz 20; vasaya 9; ıtk 17; nikâh 81, 90; ahkâm 1. Müslim; imare 20. Abu Davud; imare 1, 13. at-Tirmizî; cihad 27. Ahmed b. Hanbel; II. 5, 54, 55, 108, 111, 121.

16) Hadis: "İnnemâ buistu Liütemmimce mekârimel ahlâk. Not: Bu hadis halk arasında ".....mekârimel ahlâk" diye meşhur ise de hadisin aslı ".....hüsnel ahlâk" şeklinde gelmektedir. Bu hususta bk. Muvatta'al-İmam Malik ve Şerhuhu Tenvir'ul-Havâlik; C: II; s: 212; Mısır, 1348.

17) Sûre, 2; âyet, 184: ".....yuridullahu bikumul yusra ve lâ yuridu bikumul usra...."

size dinde darlık, güçlük vermedi....”(1) gibi âyetlerle“Gerçekten din kolaylıktır(2), “Dininizin hayırlısı size en kolay olanıdır.” (3), “Kolaylaştırınız güçleştirmeyiniz, müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz” (4), “Uyulması en kolay olan dinle gönderildim” (5) gibi hadisleri okurdu. Fiillerde esas olarak vücut ve mükellefiyet yokluğunu öne sürerdi.

Peygamber ayrıca, sahabelerine, içtihatla bulunmalarına da izin vermişti.

İşte dünya ve âhiret için ilmi biricik mürşit olarak kabul ve i’lân eden böyle bir dinin kaynağı olan Kur’an’dan da, önce Tefsir, Hadis, Fıkh ilimleri çıkmış ve kendileriyle ilgili diğer bilgilerle birlikte gittikçe gelişmiş; bunları da dış etkilerle birlikte, bir yandan Kelâm, Tasavvuf, Felsefe, diğer yandan da Matematik, Tabii ilimler, Tıb gibi diğer ilimler takib etmiş ve İslâm medeniyeti ta Rönesans’a kadar Avrupaya önderlik etmiştir. Çünkü bu din, yalnız, insanda asıl olan akıl ve onun bilgisine dayanan “Fitri” denen dindir. Çünkü bu din itikad ve âdetleri körü körüne taklit ile taassuba ve hırafata saplanmağı reddeden ve daima ilerlemeği emr eden “İslâm” denen dindir. Dolayısıyla bu dinin peygamberi Hz. Muhammed, hırafet ve taklide ait bütün kadroları parçalayıp yalnız ilme ve fazilete sarılmış ve “Ulu Tanrım! ilmimi arttır (6), bize eşyanın hakikatlarını olduğu gibi göster.” (7) onun en büyük duası olmuştur.

1) Sûre, 22; âyet, 78: “.....ve mâ caale aleykum fid dîni min haracın....”

2) Hadis: “İnned dîne yusrun.”Bk. Nisai; İman 28. Buhari; İman 29. Ahmed b.Hanbel;

3) Hadis: “Hayru dînîkum eyseruhu.”Bk. Ahmed b. Hanbel; III, 479; IV, 338; V, 32.

4) Hadis: “Yassirû ve lâ tuassirû beşşirû ve lâ tuneffirû.”Bk. Buhari; ilm 11; cihad 164. Müslim; cihad 5 Abu Davud; edeb 17. Ahmet b. Hanbel; I; 239, 283, 365.

5) Hadis: “Buistu bil hanfiyyetis semhati.”Bk. Hanbel; V; 266; VI; 116*233.

6) Sûre, 20; âyet, 114.

7) Ömer Fevzi Mardin; Hadisi Şerifler; s: 445; İstanbul, 1951.